

Datu ieguves metodes ietekme uz rezultātiem skolēnu pētījumos

Mārcis Trapencieris^{1,2}, Ansis Pētersons^{2,3}, Sigita Sņikere²,
Ildze Redoviča⁴, Ilze Trapenciere^{2,5}

¹ Latvijas Universitāte, Filozofijas un socioloģijas institūts

² Socioloģisko pētījumu institūts, Latvija

³ Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte

⁴ Slimību profilakses un kontroles centrs, Latvija

⁵ Rīgas Stradiņa universitātes doktorantūra, Latvija

Ievads. Līdz ar informācijas tehnoloģiju plašāku izmantošanu skolās ir lielākas iespējas pētījumus veikt datorizēti. Tam ir savas priekšrocības un trūkumi. Piemēram, pētījumos, kas tiek īstenoti vairāku desmitu gadu garumā (piemēram, ESPAD, HBSC, PISA, YRBS u. tml.), izmantojot līdzīgu vai nemainīgu metodoloģiju, anketas aizpildīšanas veida maiņa var padarīt tendenču datus grūti salīdzināmus un interpretējamus, tādēļ izmaiņu ietekmes novērtēšanai jāveic metodoloģiski pētījumi. Pēdējās desmitgadēs pasaulē ir veiktas vairākas šādas izpētes, kuru mērķis ir analizēt anketas aizpildīšanas veida ietekmi uz skolēnu aptaujas rezultātiem.

Darba mērķis, materiāls un metodes. Darba mērķis ir noskaidrot, vai un cik lielā mērā rezultāti pētījumā par atkarību izraisošo vielu lietošanu skolēnu vidū atšķiras atkarībā no tā, vai respondenti anketas aizpildījuši tradicionālā papīra formātā (PAPI) vai arī datorizēti (CASI). 2013. gada aprīlī un maijā tika veikta reprezentatīva Latvijas skolēnu aptauja, izmantojot ESPAD (*European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*) metodoloģiju; tās ietvaros anketēti 3079 8.–10. klašu skolēni 178 klasēs (161 skolā). Pētījuma izlase – stratificēta vienpakāpes klāsteru gadījumizlase. Katrā izlasē iekļautajā klāsterī (klasē) sistemātiski atlasīta puse skolēnu anketu aizpildīja tradicionālā veidā ($n_{\text{PAPI}} = 1564$), bet otra puse – datorizēti ($n_{\text{CASI}} = 1515$). Datu masīvā tika iekļautas 2896 14–16 gadus vecu skolēnu aptaujas anketas. Datu analizē tika izmantotas aprakstošās statistikas un samērotās loģistikās regresijas metodes. Datu analīze tika veikta, izmantojot *Stata SE 12.* versiju ar *SVY* paplašinājumu, lai standartklāstu aprēķinos ņemtu vērā klāsteru izlases radītos efektus. Standartklāstu aprēķini tika veikti, izmantojot *Jackknife* metodi.

Rezultāti. Rezultāti rāda, ka trijos no pētījumā analizētajiem sešiem smēķēšanas indikatoriem anketas aizpildīšanas veids (kontrolējot pēc dzimuma, vecuma un klāsteru radītā efekta) neietekmē iegūto rezultātu ne visai izlasei, ne arī dzimuma kohortās atsevišķi. Tiem, kas anketas aizpildīja datorizēti, tika konstatēta statistiski nozīmīgi zemāka smēķēt pamēģināšana dzīves laikā gan visai izlasei ($sOR = 0,80$; 95% T.I. 0,66–0,96; $p = 0,020$), gan meitenēm.

No 12 alkohola lietošanas paradumus raksturojošiem rādītājiem statistiski nozīmīgas atšķirības, ņemot vērā anketas aizpildīšanas veidu, bija tikai vienā indikatorā (alkohola lietošana dzīves laikā, kas bija zemāks visai izlasei – $sOR = 0,76$; 95% T.I. 0,58–0,99; $p = 0,044$) visai izlasei un divos indikatoros zēniem, bet ne meitenēm.

No sešiem narkotiku lietošanu raksturojošiem rādītājiem tikai viens rādītājs – t. s. *Spice* lietošana dzīves laikā – bija augstāks visai izlasei CASI apakšizlasē ($sOR = 1,31$; 95% T.I. 1,03–1,66; $p = 0,028$). Zēnu vidū augstāki rādītāji (divi no sešiem) bija PAPI apakšizlasē, savukārt meiteņu vidū augstāks bija tikai *Spice* lietošanas rādītājs dzīves laikā CASI aizpildījušo vidū.

Secinājumi. Datorizētu interviju izmantošana Latvijas skolās, nejauši atlasot klašu grupas reprezentatīvā izlasē, ir tehniski iespējama, to atbalsta skolēni un liela daļa skolu vadības. Veiktā datu analīze rāda, ka lielākā daļa analizēto atkarību izraisošo vielu rādītāju būtiski neatšķiras, ņemot vērā anketas aizpildīšanas veidu. Pētījumā iegūtie dati un literatūras analīze liecina par nepieciešamību metodoloģiski papildus pētīt dažādus datorizētas anketēšanas aspektus, piemēram, aptaujas anketas dizaina elementu ietekmi uz iegūtajiem rezultātiem. Ņemot vērā datorizēti veiktas anketēšanas priekšrocības, nākotnē nopietni jāapsver ESPAD pētījuma īstenošanas veida maiņa no PAPI uz CASI.